

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДЕМОГРАФІЧНОГО РОЗВИТКУ

*Долінченко О. М.,
аспірант кафедри регіонального управління,
місцевого самоврядування та управління містом,
Національна академія державного управління при Президентові України,
м. Київ*

Досліджено методичні підходи стосовно формування основних принципів державного регулювання демографічного розвитку, що спирається на систему методів – інструментарію, необхідного для вирішення поставленого завдання.

Сучасні методичні підходи до регулювання демографічних процесів потребують поглибленого аналізу наявної демографічної політики і вдосконалення на цій основі адекватного механізму державного регулювання демографічного розвитку.

Ключові слова: державне регулювання, демографічні процеси, принципи державного регулювання, категорії державного регулювання, демографічна політика.

*Dolichenko O. M.,
Postgraduate student of Department of Regional Administration,
Local Self-government and Administration of City, NADY, Kyiv*

METHODS OF FORMING MAIN APPROACHES PRINCIPLES OF STATE REGULATION DEMOGRAPHIC DEVELOPMENT

The paper investigates methodical approaches of forming of basic principles of government control of demographic development, that leans system of methods of tool necessary for the decision of the put task.

Modern methodical approaches in relation to adjusting of demographic processes needs the deep analysis of existent demographic politics and improvement on this basis of adequate mechanism of government control of demographic development.

Key words: government regulation, demographic processes, principles of state regulation, state regulation category, the demographic policy.

Серед методологічних засад комплексного вивчення демографічних явищ і процесів є застосування принципів системного підходу та загальної теорії систем у дослідженні законів і закономірностей відтворення населення. Проблеми формування основних принципів державного регулювання демографічного розвитку та розроблення заходів із демографічного регулювання зумовлені специфічними демографічними тенденціями, що характеризуються збільшенням чисельності міського населення, значною концентрацією інфраструктури та виробництва в населених пунктах.

Аналізу останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання зазначених проблем і на які спирається автор, та виділенню невирішених раніше частин загальної проблеми присвячено цю статтю. Формування державного регулювання демографічних процесів та методів державного регулювання демографічних процесів досліджували такі науковці: Д. Богиня, О. Грішнова, В. Джаман, І. Драган, Е. Лібанова, І. Курило, О. Макарова, Ю. Муромцева, С. Пирожков, В. Стешенко, С. Стеценко та ін.

Обґрунтування методичного підходу до формування принципів державного регулювання демографічного розвитку потребує більш детального розгляду змісту

такого регулювання, зокрема стосовно функцій держави, суб'єктів та об'єктів, методів впливу. З метою визначення місця державного регулювання демографічного розвитку в системі соціально-економічного розвитку країни особливий інтерес становить дослідження порядку формування методів державного регулювання демографічних процесів. Водночас методологія державного регулювання демографічних процесів залишається ще недостатньо обґрунтованою та надає дослідженню особливої актуальності.

Метою цієї статті є узагальнення теоретико-методологічних засад державного регулювання демографічного розвитку шляхом визначення чинників впливу, уточнення поняття та систематизації принципів державного регулювання демографічних процесів.

У сучасній теорії виділяють кілька підходів до визначення засад державного регулювання демографічного розвитку. Зокрема, поширеною є позиція, у якій особливе місце щодо формування й реалізації демографічної політики належить захисту сім'ї. Враховуючи це, методологія державного регулювання демографічних процесів має базуватись на таких основних принципах [1, с. 575]:

1. Суверенність родини – родина є незалежною від держави і має право приймати будь-які рішення, що стосуються її життя, зокрема народження або відмови від народження дітей, керуючись виключно власними цілями та інтересами. Будь-які обмеження такої суверенності, що обґрунтовуються інтересами суспільства або держави (регулювання здійснення абортів, установа процедури реєстрації шлюбу чи розлучення тощо) мають бути врегульовані в законах і конституціях в більшості країн світу.

2. Свобода вибору – суспільство через державу та інші соціальні інститути є вільним щодо підтримки тих типів сімей і сімейної поведінки, які найкращою мірою відповідають його інтересам стосовно забезпечення стійкого відтворення наступних поколінь.

3. Суспільний договір – сім'я і держава укладають суспільний договір, у якому на паритетних засадах есплікуються і формулюються всі політичні, економічні, соціальні та інші відносини між ними.

4. Єдність цілей демографічної політики – цей принцип означає, що її цілі єдині для всієї країни і не залежать від конкретних особливостей демографічної ситуації на тій чи іншій території.

5. Соціальна участь – сукупність ситуацій, у яких громадяни безпосередньо або через свої об'єднання залучаються до процесів ухвалення й реалізації соціально значущих рішень, що стосуються їхніх інтересів у соціальній політиці.

Також у теорії регулювання демографічних процесів виділяють інший підхід [2, с. 55], основу методології якого становлять такі положення:

– незалежно від того, на який компонент демографічної динаміки спрямовано вплив, усі регуляторні заходи мають бути концептуально узгоджені один з одним, з тим щоб виключити ймовірність різновекторного впливу на демографічний розвиток у країні;

– щоб уникнути або нівелювати формування нової демографічної хвилі і одночасно знизити фінансовий тиск на поточний бюджет, регуляторні заходи мають реалізовуватися поетапно;

– формуючи механізми державного регулювання демографічного розвитку, необхідно виходити з того, що всі подружні пари та окремі особи мають невід'ємне право приймати самостійне рішення щодо кількості та часу народження дітей,

так само і держава має суверенне право проводити таку демографічну політику, яка відповідає її внутрішнім потребам;

– демографічне зростання є загальнонаціональним завданням. Тому тягар його виконання має бути розподілено на всіх: громадяни, які не мають дітей або не бажають їх мати, у т. ч. всиновлувати, зобов'язані брати участь у фінансовій підтримці (підвищення пенсійного віку, податок на бездітність тощо) тих родин, на яких лежить основне навантаження у відтворенні населення (родини з двома та більше дітьми);

– регуляторні заходи, спрямовані на збільшення тривалості життя, мають охоплювати всі верстви суспільства.

Що стосується практичної площини цього питання, то в основу методології державного регулювання демографічних процесів в Україні покладено принципи, які викладено в Концепції державної сімейної політики [3], а саме:

– суверенітет і автономія сім'ї у прийнятті рішень щодо свого розвитку. Цей принцип забезпечується зведенням до мінімуму втручання в суто сімейні справи органів державної влади, органів місцевого самоврядування, політичних партій, громадських організацій, релігійних конфесій, крім випадків, передбачених законодавством;

– диференційований підхід до надання державою гарантій соціального захисту сім'ї, який гарантує сталий рівень життя сім'ї шляхом створення для її працездатних членів належних умов праці й робочих місць з метою економічного забезпечення благополуччя своєї сім'ї та соціально гарантований рівень життя її непрацездатним членам (або працездатним, які за певних обставин потребують державної підтримки), пенсіонерам та інвалідам, рівні права сімей і всіх її членів на підтримку держави;

– паритетна рівновага та партнерство між жінками і чоловіками в усіх сферах життя – надання жінкам і чоловікам рівних можливостей для їхньої повної реалізації у трудовій та суспільній діяльності, виявлення здібностей і талантів, виховання дітей, вільного та справедливого розподілу сімейних обов'язків;

– соціальне партнерство сім'ї та держави, що здійснюється на основі розподілу відповідальності за сім'ю між батьками, дітьми, іншими членами сім'ї та державою, сприяння захисту сім'ї від злиднів і обмежень, пов'язаних з вимушеною міграцією, надзвичайними ситуаціями техногенного та природного характеру, військовими конфліктами;

– пріоритетність інтересів кожної дитини незалежно від того, у якій сім'ї вона виховується, забезпечення виживання й захисту дитини, її повноцінного, фізичного, психічного, інтелектуального та соціального розвитку;

– наступність поколінь, що забезпечується передачею нащадкам сімейних, національних і культурних здобутків, традицій, звичаїв.

Разом із тим реалізація останніх положень в Україні протягом останніх 17 років не забезпечила отримання належних результатів державної демографічної політики – позитивної динаміки або, принаймні, уповільнення процесів негативного характеру. Це зумовлює необхідність коригування методології державного регулювання, спрямованого на забезпечення демографічного розвитку.

Узагальнення та аналіз розглянутих методологічних підходів дає змогу обґрунтувати твердження, згідно з яким в основу оновленої методології державного регулювання демографічного розвитку мають бути покладені принципи прогресивності, адекватності, диференційованості, інтегративності, організованості, комунікативності.

Розгляньмо ці принципи більш докладно.

Принцип прогресивності означає, що методи державного регулювання демографічного розвитку мають постійно вдосконалюватися. Це зумовлено тим, що населення з часом пристосовується до заходів, які вживаються, що призводить до втрати їхньої привабливості та зниження ефективності. Тому регуляторні заходи періодично мають коригуватися і доповнюватися новими більш ефективними, такими, що стимулюють підвищення народжуваності, поліпшення стану здоров'я, підвищення якості життя, а це у свою чергу, може сприяти більш інтенсивному припливу мігрантів у країну або регіон, тобто стабілізації чисельності громадян.

Принцип адекватності віддзеркалює необхідний і достатній набір елементів механізму державного регулювання чисельності населення та спрямований безпосередньо на розв'язання проблем демографічного розвитку.

Принцип диференційованості означає, що державне регулювання демографічного розвитку має здійснюватися з урахуванням тенденцій і особливостей соціально-економічного розвитку країни та окремих територій.

Принцип інтегративності дає змогу за допомогою методів горизонтальної та вертикальної інтеграції визначити найбільш ефективні регуляторні заходи на окремих територіях і використовувати їхній досвід в інших регіонах для підвищення результатів впливу на відтворення населення країни в цілому.

Принцип організованості передбачає можливість створення суб'єкта, який би координував діяльність усіх суб'єктів державного регулювання демографічного розвитку.

Принцип комунікативності. З урахуванням того, що демографічні процеси безпосередньо залежать від соціально-економічного розвитку та, у свою чергу, також впливають на нього, основні напрями регулювання демографічного розвитку має бути віддзеркалено в стратегіях соціально-економічного розвитку.

Отже, саме ці принципи має бути покладено в основу формування механізмів державного регулювання демографічного розвитку.

Створення механізмів державного регулювання демографічного розвитку та сприятливого середовища в суспільстві сприятиме поліпшенню демографічної ситуації в Україні. Саме демографічний розвиток має стати одним з основних пріоритетів державної політики.

У найзагальнішому вигляді методи являють собою способи досягнення накреслених цілей демографічного розвитку. Формування методів починається з визначення суб'єктами регулювання демографічних процесів – центральним (національним), регіональними органами влади та органами місцевого самоврядування – основних напрямів демографічної політики в країні, яка повинна мати довгостроковий характер і спрямовуватися на подолання депопуляції населення з метою зниження її негативних соціально-економічних наслідків.

При цьому до складу кожного з указаних методів входять відповідні механізми. Основним механізмом демографічного розвитку виступає розроблення й реалізація цільових програм для розв'язання окремих проблем щодо народжуваності, смертності, міграції. Цільові програми можна розглядати як складний продукт. Вони включають комплекс економічних, нормативно-правових, психологічних заходів, і тому віднесення до певних методів і виділення окремих механізмів у наведеній схемі нам здається недоцільним.

Під впливом особливостей демографічного розвитку, соціально-економічної стратегії розвитку країни формується концепція державного регулювання демографічного розвитку. Концепція охоплює основні цілі та принципи регуляторного

впливу. На основі концепції розробляються відповідна стратегія та програма її реалізації, що включає основні напрями регулювання демографічних процесів, цільові показники демографічного розвитку, сукупність заходів щодо досягнення поставлених цілей, джерела фінансування цих заходів, а також принципи державного регулювання демографічних процесів. Такі принципи уточнюються і коригуються залежно від тенденцій демографічного розвитку та можливостей держави, які виявляються передусім в обсязі фінансування для досягнення поставлених цілей демографічного розвитку країни.

Одним із принципів державного регулювання відтворення населення є принцип комплексності регуляторних методів, який передбачає застосування сукупності, що забезпечує підвищення ймовірності досягнення поставлених цілей. Методи впливу на демографічні процеси, як уже зазначалося, поділяються на адміністративні, економічні та інформаційні. Кожен із цих методів містить сукупність певних інструментів. Наприклад, перший метод включає такі інструменти, як акти, укази, постанови, що регламентують шлюби, розлучення, становище дітей у сім'ї, аліментні зобов'язання, охорона материнства і дитинства тощо. До економічних інструментів можна віднести оплачувані відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами, допомогу при народженні дитини, диференціацію податків залежно від доходів і розмірів сім'ї тощо. Інформаційний метод передбачає такі інструменти, як популяризація здорового способу життя, формування громадської думки, орієнтованої на створення сім'ї з двох та більше дітей.

Результатом комплексного впливу органів державної влади при дотриманні відповідних принципів демографічного розвитку і достатнього обсягу фінансування може бути стабілізація чисельності населення, підвищення якості життя, збільшення очікуваної тривалості життя населення, що буде свідченням ефективності реалізованої політики регулювання чисельності населення країни.

За результатами аналізу методичних підходів до формування основних принципів державного регулювання демографічного розвитку запропоновано доповнити систему принципів державного регулювання демографічного розвитку, що складають методологічний базис формування механізмів його реалізації, серед яких виділено принцип прогресивності, адекватності, диференційованості, інтегративності, організованості, комунікативності. Підсумком викладеної методики є виявлення слабких і сильних сторін впливу на процеси відтворення населення для подальшого ухвалення обґрунтованих рішень щодо вдосконалення механізму державного регулювання демографічного розвитку.

Список використаних джерел

1. Медков В. М. Демография: учебник. М.: ИНФРА-М, 2008. 683 с.
2. Рыбаковский Л. Л. Демографическая политика: сущность, структура, опыт разработки // Народонаселение. 2005. № 2. С.45–57.
3. Про Концепцію державної сімейної політики: Постанова ВР України від 17 верес. 1999 р. № 1063. URL : <http://zakon.rada.gov.ua>
4. Людський розвиток в Україні: соціальні та демографічні чинники модернізації національної економіки: кол. моногр./Е. М. Лібанова, О. В. Макарова, І. О. Курило та ін.; за ред. Е. М. Лібанової. Київ: Ін-т демографії та соц. досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2012. 320 с.
5. Макарова О. В. Соціальна політика в Україні: монографія/Ін-т демографії та соц. досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. Київ, 2015. 244 с.
6. Населення України: демографічні складові людського розвитку: кол. моногр./за ред. О. М. Гладуна. Умань: Сочінський, 2015. 180 с.

Надійшла до редколегії 11.11.2016 р.